

درس تاریخ معماری منظر

۱- تعاریف، نظریه‌ها و پیشینه تاریخچه

منظرپردازی انسان

Landscape of man in History

دکتر لادن اعتضادی

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده معماری و شهرسازی

گروه معماری منظر

۱۴۰۰

تعاریف و نظریه‌ها

امروزه، «معماری منظر» شامل فعالیت‌های حرفه‌ای است که مرتبط به برنامه‌ریزی و طراحی و [مدیریت] محوطه‌ها هستند. تنظیم سازه‌ها و اشیاء بر روی زمین، طراحی مکان‌ها و فضاها بیرونی و به این ترتیب تداوم توسعه یک محیط سالم‌تر، امن‌تر و مهیج‌تر برای نوع انسان است.

هنر و علم طراحی منظر [با تفاوت‌هایی] توسط انسانهای باستانی اعمال می‌شده و توسط ایشان تا حد یک حرفه سطح بالا ارتقاء یافته بوده است. یک مثال تمدن مصر است.

LANDSCAPE ARCHITECTURE The practice of landscape architecture comprises those professional activities relating to the planning of land areas, the arrangement of structures and objects upon the land, the design of out-of-door places and spaces, and thus the continuing development of a safer, healthier, and more stimulating environment for mankind.

The art and science of landscape planning was practiced by the ancients and brought by them to a high level of proficiency. As an example, the Egyptian civilization...

جان لنگ در کتاب
“creating architectural theory”

طراحی محیطی را موضوعی در طراحی محیط مصنوع “built environment”
و در حیطه عمل معماران، معماران داخلی، شهرسازان و معماران منظر می‌داند و
در بحث «نظریه طراحی معماری»، منظورش معنای عام طراحی محیطی است و نقش
علوم رفتاری را در طراحی از معماری داخلی تا معماری منظر به طرز یکپارچه
بررسی می‌کند.

Landscape architecture is the design of outdoor public [or private] areas, landmarks and structures to achieve environmental, social-behavioral, or aesthetic outcomes.

It involves the systematic investigation of existing social, ecological, and geological conditions and processes in the landscape, and the design of environments that will produce the desired outcome.

The scope of profession includes: urban design, site planning, stormwater management, town or urban planning, environmental restoration, parks and recreation planning, visual resource management, green infrastructure planning and provision, private estate and residence landscape master planning and design; all at varying scales of design, planning and management.

A practitioner in profession of landscape architecture is called **landscape architect**.

تعريف انجمن معماران منظر آمریکا

Landscape architecture encompasses the analysis, planning, design, management, and stewardship of the natural and built environment through science and design.

... Landscape architecture is a profession that is broad in scale and scope.

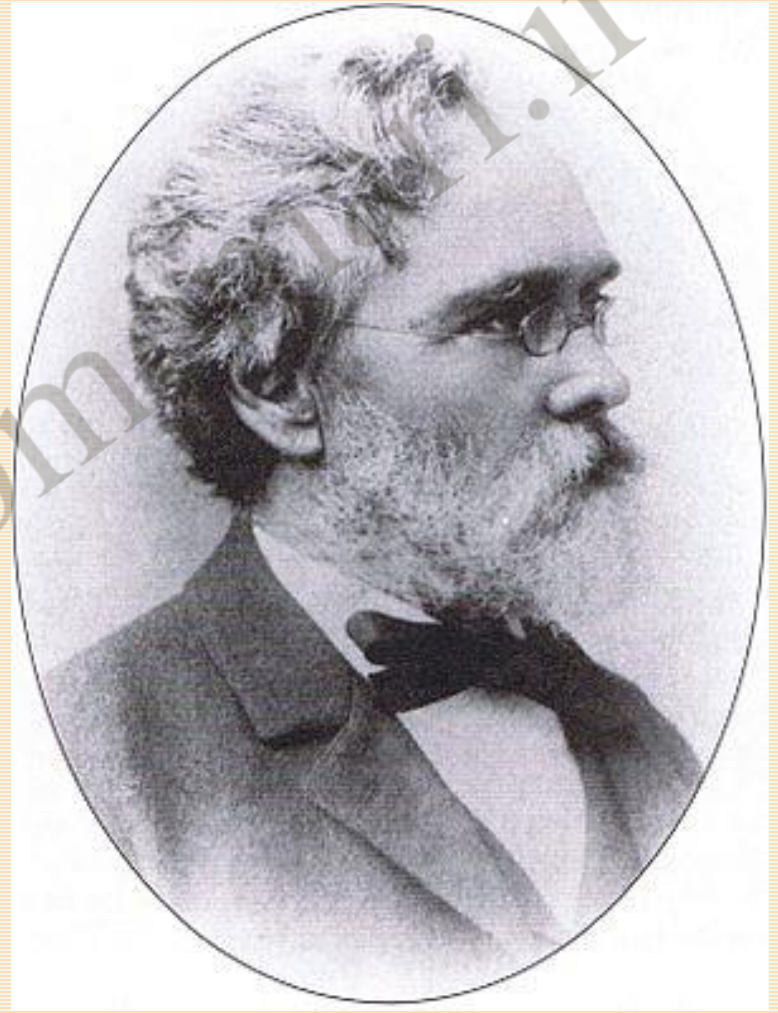
فردریک لاالمستد پدر « معمارک منظر »

به همت او بود که این نام برای یک حرفه
و نیز یک رشته دانشگاهی
در جهان آنگلوساکسون
ثبت شد.

اما زمینه‌های این فعالیت قبلاً در اروپای پس از
انقلاب صنعتی در حوزخ ای به نام طراحی منظر یا
باغبانی منظر با فعالیت «باغبانان منظر پرداز»
فراهم شده بود و در آمریکا هم از پیشگامان
باغبانی منظر یا طراحی منظر، اندرو جکسون
داونینگ بود که با کالورت و کس انگلیسی در
طراحی باغ کاخ سفید همکاری کرده بود.

Andrew Jackson Downing, 1815- 1852

Calvert Vaux, 1824-1895

المستد (۱۸۲۲ تا ۱۹۰۳) و تأثیر او در حرفه:

المستد پیشینه باغبانی نداشت، او یک فعال اجتماعی بود که سفرهای زیادی به اروپا داشت و براساس علاقه، به مطالعه پارک‌های عمومی آنجا پرداخته بود و از اقدامات سده‌های هیجدهم به بعد اروپائیان در زمینه پارک‌سازی تأثیر گرفته بود.

وی بحث پارک‌سازی برای عموم در اروپای بعد از انقلاب صنعتی را دنبال کرد و در آمریکا با پشتوانه یک زمینه نظری جدی دست به کار ساختن پارک‌های عمومی شد. تا جایی که امروز او را مؤسس تخصص و حرفه معماری منظر در جهان می‌شناسند.

پروژه او برای سنترال پارک در ۱۸۵۷ یا وسعت ۳۴۲ هکتار، برنده و موجب شهرت او شد.

برخه تعاريف مرتبطه

■ امس راپاپورت معمار و شهرساز و محقق :

"انسان به طور فطري به محيط خود انتظام مي بخشد و قلمرو ايجاد مي کند."

(راپاپورت : "منشاء فرهنگي مجتمع هاي زيستي")

■ جليکومورخ معماري منظر:

"تقدير انسان چنان است که از وضعيت حيواني اعتلا يابد، بنا بر اين در پيرامون خویش محيطی را خلق می کند که پرتوی است از ایده های انتزاعی او در طبیعت."

(جفري جليکو در کتاب "Landscape of Man")

نتیجه

منظرپردازی، فی‌الغالب و در معنای عام عبارت از هر نوع منظرپردازی، مراقبت از ویا مداخله در منظر طبیعی است. این امر پیشینه‌ای تاریخی از عصر حجر تا امروز دارد.

اما: اصطلاح "معماری منظر" اصطلاحی مدرن با معنایی خاص و جامع نسبت به مفهوم عام منظرپردازی است. این معنای خاص را المستد برای نخستین بار مد نظر داشت و بیان کرد و در پروژه‌هایش اعمال نمود. به این جهت المستد را "پدر معماری منظر" می‌دانند.

منظر پردازی، هر نوع مداخله انسان در محیط طبیعی است (نظریه جلیکو)

اگر معماری و خلق فضا با
غارنشینی آغاز شده، منظرپردازی
هم از لحظه‌ای که بشر در محیط
بیرونی دستکاری و مداخله کرد،
آغاز شده است.

* مداخله یک عمل دو جانبه و از نوع
تعامل است.

رد یا داغ دهانه چاه‌های قنات در یک دشت، منظر مصنوعی است که به دلیل منظرپردازی پدید
نیامده اما فی نفسه یک منظر مصنوع است چون منظر طبیعی را تغییر داده است. شبکه کشتزارها
در جوار آن نیز از همین نوع منظر مصنوع و هر دو وابسته به جوامع کشاورزانند.

جمع‌بندی تاریخ مداخله انسان در طبیعت و خلق محیط مصنوع

- بشر از لحظه‌ای که به دستکاری در محیط اقدام کرده، دست به عمل "منظرپردازی" زده‌است.
- منظرپردازی یا طراحی منظر در فرهنگ‌های مختلف جهان بشری بنابر نیازها و با مفاهیم متفاوت از پیش از تاریخ تا دوران معاصر انجام می‌شده‌است.
- بنابر ویژگی‌های فرهنگی، در هر جامعه‌ای تأکید بر نوع خاصی از منظرپردازی را مشاهده می‌کنیم:

مثلا یونانیان هنر باغ‌سازی نداشته‌اند اما فضای شهر و عرصه‌های عمومی آن در یونان دوره کلاسیک را می‌توان در حوزه معماری منظر مد نظر داشت.

آغازین دستکاری‌های بشر در محیط

از پیش از تاریخ تا طبعه تمدن

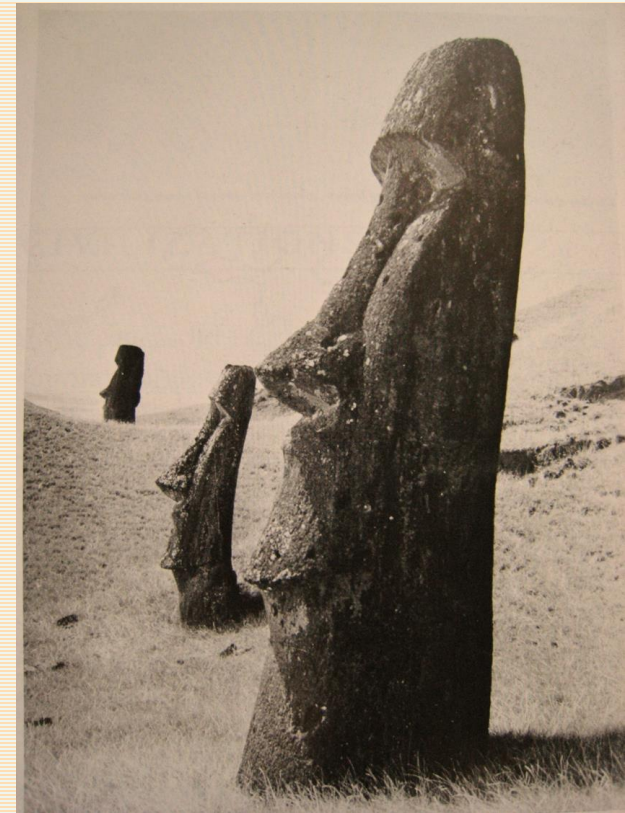
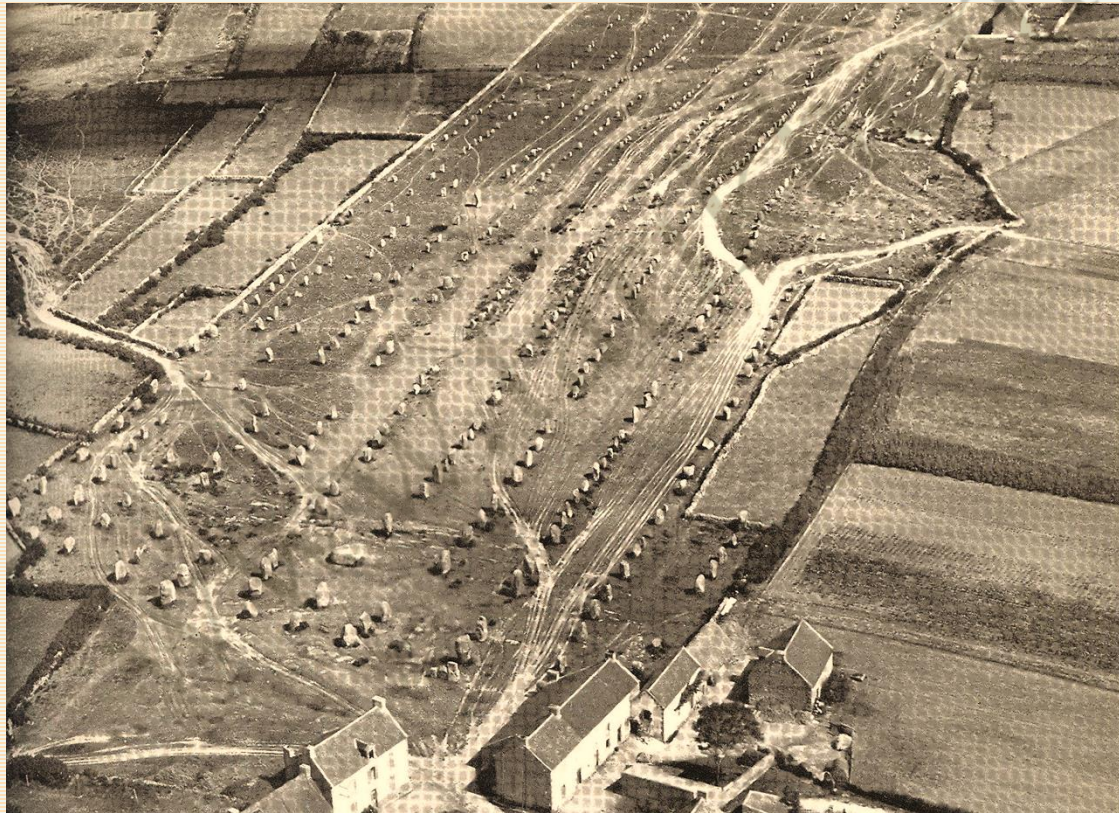
- نشانه گذاری‌ها و یادواره‌های مگالیتی (متأثر از باورها یا برخی روابط جوامع)
- نشانه گذاری‌های سبز، غرس درخت معمولاً کنار چشمه یا غاری مقدس (متأثر از باورها)
- ایجاد نخستین زیستگاه‌ها (متأثر از نیاز به سرپناه و نقش باورها در خلق محیطی امن)
- ایجاد شکارگاه‌ها (متأثر از نیاز معیشتی و بعدها نیازهای تفریحی)
- ایجاد آرامستان و خلق منظره ویژه (متأثر از باورها)

مداخله انسان عصر حجر در محیط نشانه گذاری به قصد تعیین یا تقدیس قلمرو؟

نشانه گذاری‌های ماقبل تاریخ و مجسمه‌های عصر حجر

انتظام بخشی به محدوده‌ای از سرزمین برای تعیین و تبیین قلمرو آیینی یا زیستی «آنیمزم» و «توتمیزم» (جاندارپنداری اشیاء نزد انسان اولیه) و قرار دادن توتم‌ها در بستر طبیعت و ایجاد «قلمرو آیینی»

عصر نو سنگے
رابطه عینه و ذهنه انسان با طبیعت

استونهنج
معمارک یا معمارک منظر؟

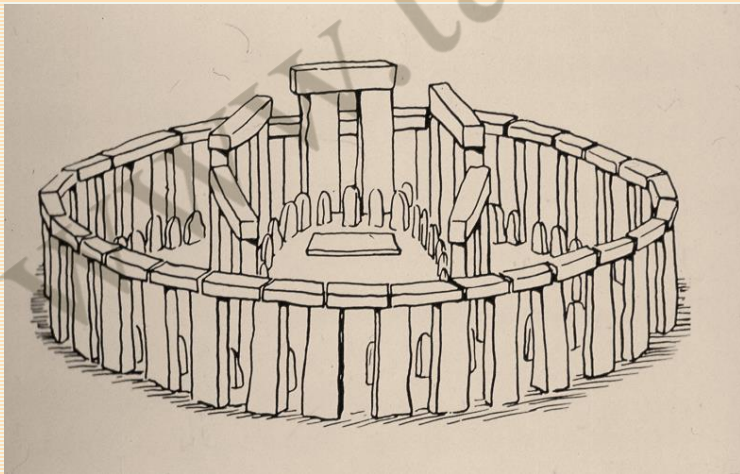

استونهنج

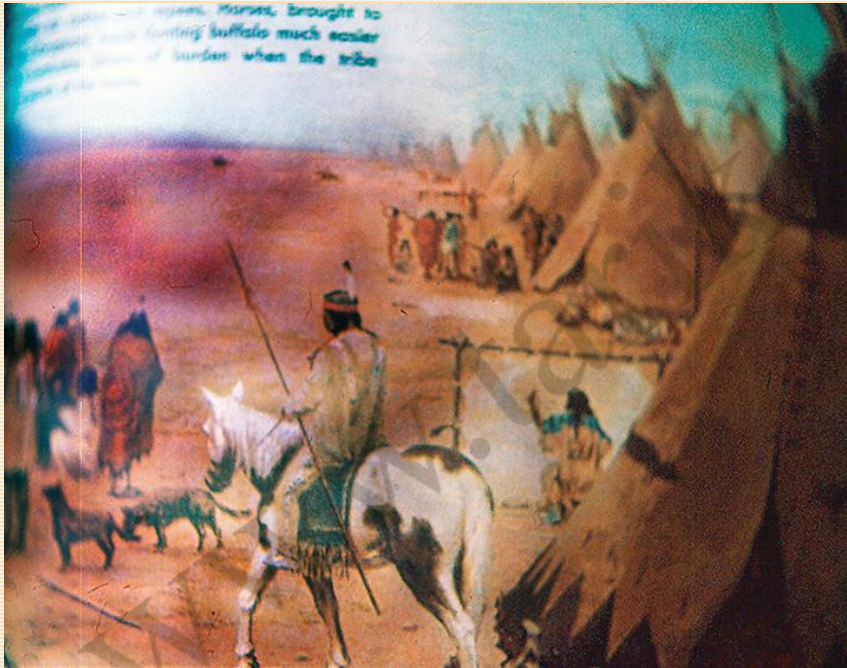

نشانه گذاری یا تقدیس مکان
و خلق مکانی آیینی
با انتظامی معین و کاربردی که
می تواند با تمام محدوده های
وابسته اش در حوزه منظر پردازی مورد
تحلیل قرار گیرد.
(عصر نوسنگی در انگلستان)

تعیین و تنظیم "قلمروها" نزد مردمان شکارگر

قلمروهای آیینی، قلمروهای شکار، قلمروهای کوچ دامداران، اردوگاه‌های زیستی کوچ روان، مزارع و باغ‌های کشاورزی، زیستگاه‌های کشاورزان روستاها و شهرها، قبرستان‌ها، محوطه‌های آیینی و مقدس.

در تصویر چپ، حضور موقت چادرهای سرخپوستان را در یک دشت وسیع را چگونه به عنوان خلق منظر مصنوع تبیین می کنید؟

نمونه‌ای از باغ‌های شکارگاه

محصور
کردن
محوطه‌های
شکار

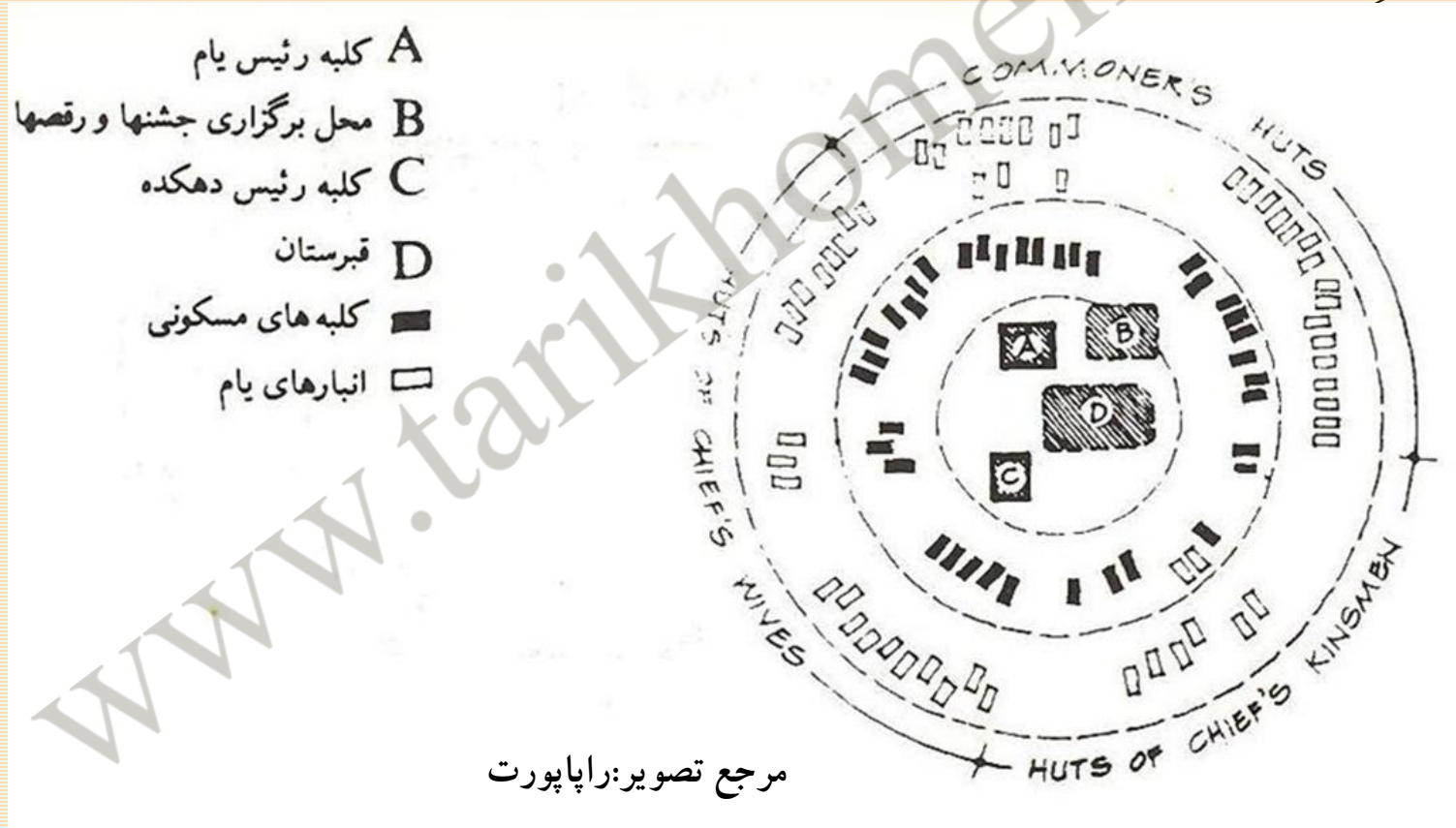
نوعی نظم بخشی به
محیط باز
و جنس دیگری از
تعامل انسان
و طبیعت و بازمانده
از دوره شکار است
که به در تمدن هم
نفوذ می‌کند.

تصویر شکارگاه محصور، طاق بستان، ساسانی

منظر قلمرو سکونت

خلق فضا و منظر در قالب مجتمع‌های زیستی جوامع یکجا نشین

این موضوع همزمان حوزه بحث تاریخ شهر و مجتمع‌های زیستی است اما از نظر طراحی و خلق منظر بصری دارای نظم، مداخله در بستر طبیعی و ایجاد منظر مصنوع نیز موضوعیت دارد.

مرجع تصویر: راپاپورت

منظر سکوئنگاہے کوہستانے

خلق منظر مصنوع در تعامل با بستر طبیعی

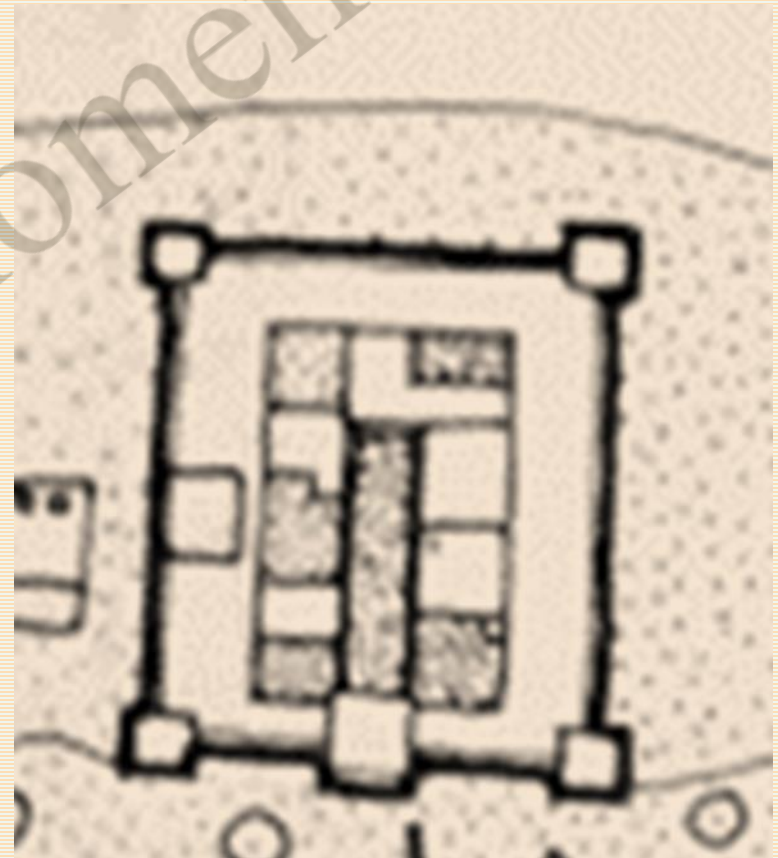
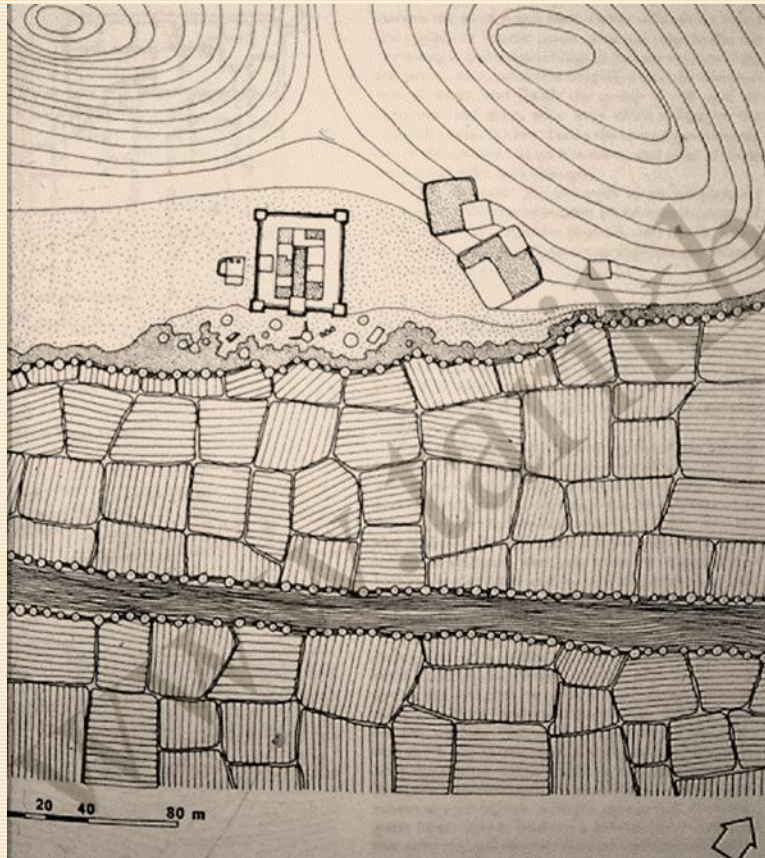
منظر زراعی

مزارع و نظم آن‌ها منظری مصنوع و همزمان محدوده‌ای برای رفع نیاز معیشتی‌اند

منظر سکونتگاه و منطقه کشاورزی: «قلمرو معیشت» شامل مزارع و سکونتگاه در تعامل با طبیعت

راست: قلعه مسکونی یک جامعه کشاورز با انتظام فضایی اش خلق منظر مصنوع در بستر طبیعی است.
چپ: مزارع، خلق انظامی از فضای سبز مصنوع در ترکیب با ساخت و ساز مسکونی در بستر طبیعی.

سرآغاز تمدن و باغ‌سازی و منظرپردازی شهری

با انقلاب کشاورزی، یکجا نشینی، معماری و مجتمع‌های زیستی نخستین پدید می‌آیند که ثمره آن تمدن و شهرنشینی و شهرسازی است.

حضور کالبد شهر در بستر طبیعی به خودی خود یک منظر پرداز است. در درون شهر نیز خلق منظر عرصه‌های باز شهری شکل می‌گیرد.

باغ‌سازی بخشی از معماری منظر است که یک سرش در زندگی کشاورزی و محیط روستایی است و یک سرش در شهرنشینی و محیط شهری.

باغ‌سازی و باغ‌داری هر یک، مرتبه‌ای از منظر پردازی هستند اما آنجا که بحث زیبایی و تفرج بر بهره برداری غلبه می‌کند « هنر باغ‌سازی » ظاهر می‌شود.

باغ‌های طراحی شده و منتظم نمونه مصر

مصادق محوطه‌های «تفرجی - آیینی - بهره‌وری» در یک فرهنگ و تمدن کشاورز هستند.

باغ‌سازی، کاشت درختان و پرورش گل و گیاهان دارویی در مصر
جنبه کشاورزی - آیینی - تفرجی داشته است.

انواع حوزه‌های منظرپردازی در دوره تمدن

- منظر یک شهر: کلیت شهر به عنوان محیط طراحی شده در بستر طبیعت
- منظر یک فضای باز شهری: طراحی در عرصه‌های باز درون - شهری، درون یا در جوار شهر
- منظر یک اثر یا مجموعه معماری: طراحی یک اثر یا یک مجموعه معماری حاضر در بستر طبیعی (مانند اهرام مصر یا کلیسای رونشان یا مجموعه معبد هات شپ سوت)
- منظر یک محدوده کشاورزی: کل یک زیستگاه زراعی شامل مزارع و سکونتگاه کشاورزان، در بستر محیط طبیعی
- منظر مزارع یا باغستان‌ها یا: کشتزارها و باغ‌ها و انتظام هندسی و فضایی آن‌ها در محیط طبیعی
- منظر یک باغ داخل یا بیرون شهر: باغی منفرد (به مثابه طبیعتی که با سبزینه و آب طراحی شده است).
- منظر شکارگاهی (تفرجی): محدوده‌ای تفرجی و محصور، با احد اقل مداخلات انسانی در آن
- منظر نظام آبیاری: شبکه کانال‌ها و نهرهای مصنوع انسان در بستر طبیعی یا در بستر شهرها
- منظر تفرجگاهی: باغ‌ها و پارک‌ها، و عرصه‌های عمومی شهرها و یا خارج از شهرها (به جز محیط‌های کاملاً بکر تفرجی)
- منظر صنعتی: در قرن ۱۹ و بعد از انقلاب صنعتی ظهور کرد.
- منظر پسا صنعتی: انواع مختلف دارد.

تمام موارد فوق همچون "باغ‌سازی" زیر مجموعه "معماری منظر" هستند.

منظر شهر یا روستا با مزارع پیرامون

قلعه روی تپه، شهر، مزارع، یک باغ و ردّ چاه‌های قنات در دشتی دامن کوهی
(منظر تاریخی - فرهنگی یک منطقه شهری در ایران)

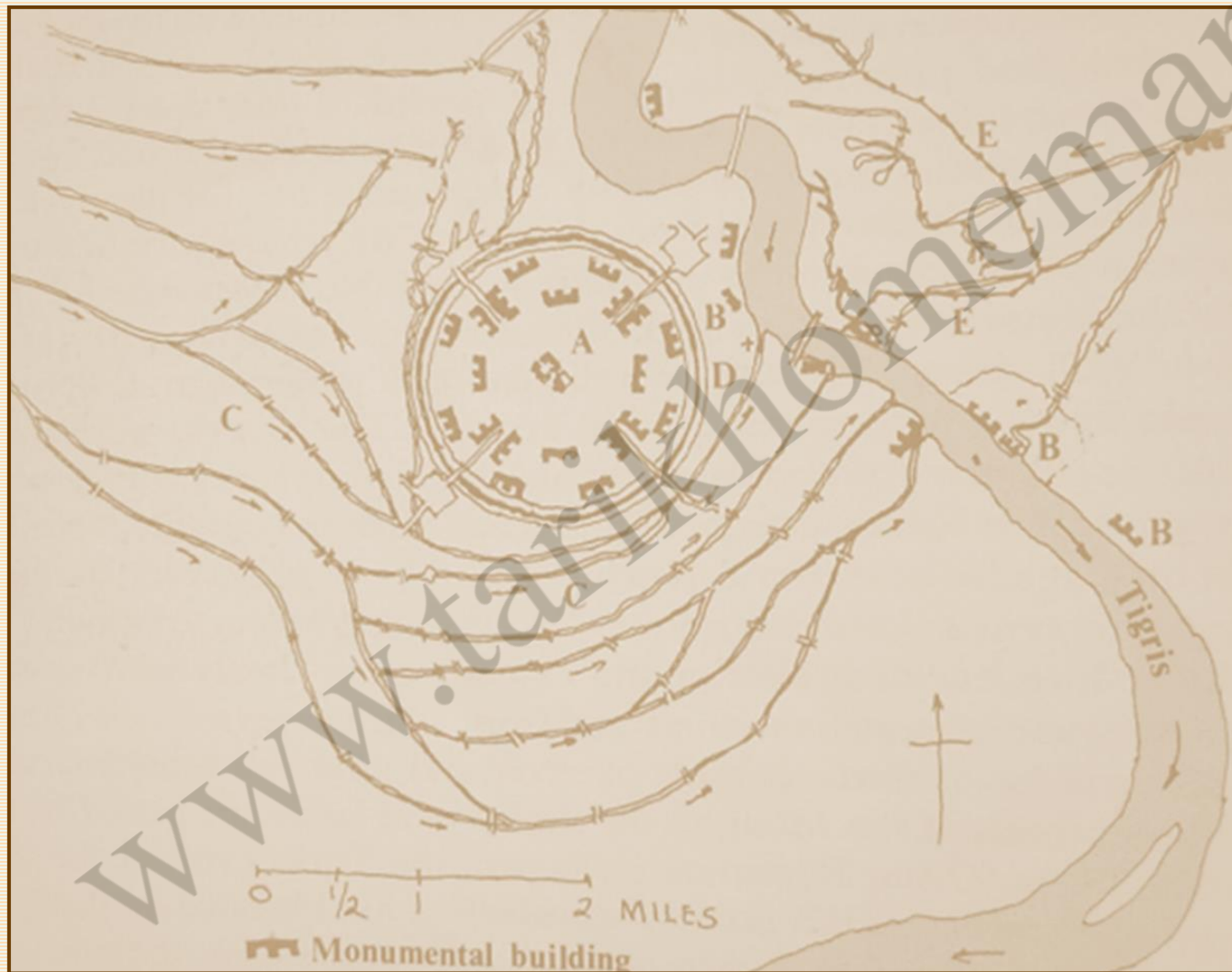

ترسیم:

مهندس محمد جواد

بینا

منظر شهر و نظام آبیاری پیرامونه

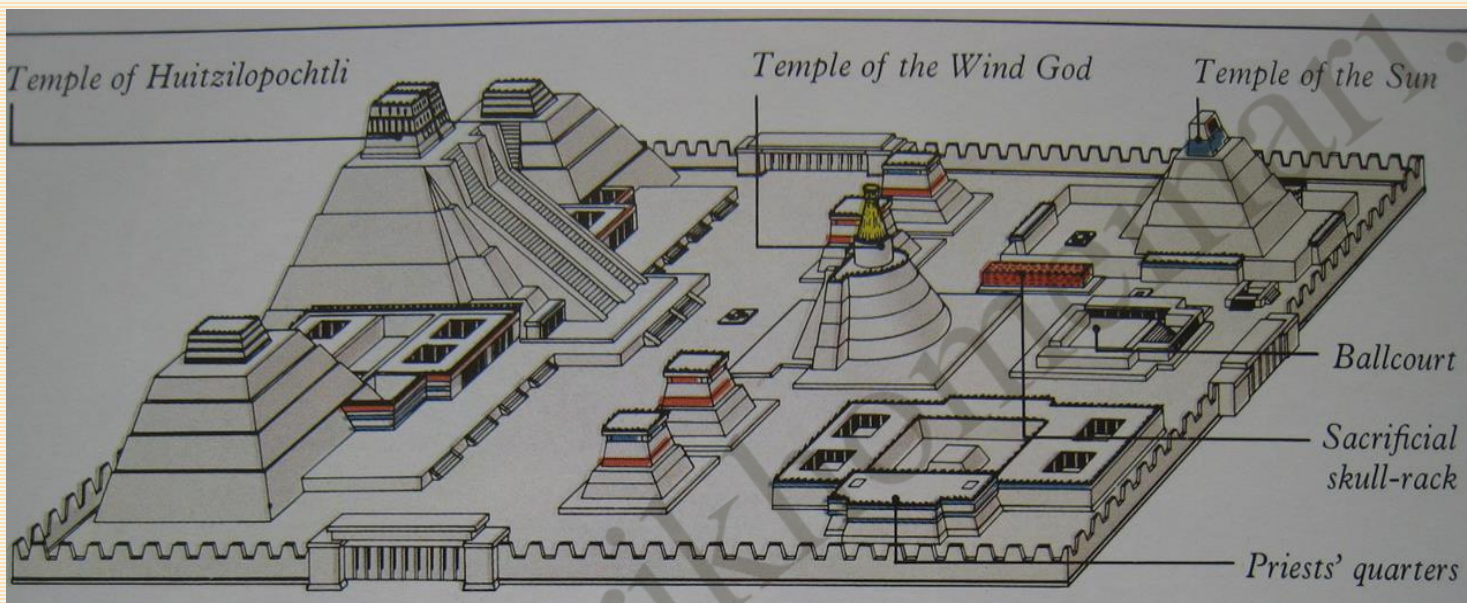
- بغداد و طرح
«کیهان-نگاشتی»
آن یک منظر
مصنوع دارای
نظمی هندسی
است.

- محیط پیرامون
شهر
با شبکه نظام
آبیاری مزارع
نوع دیگری از
منظر مصنوع در
بستر طبیعی است.

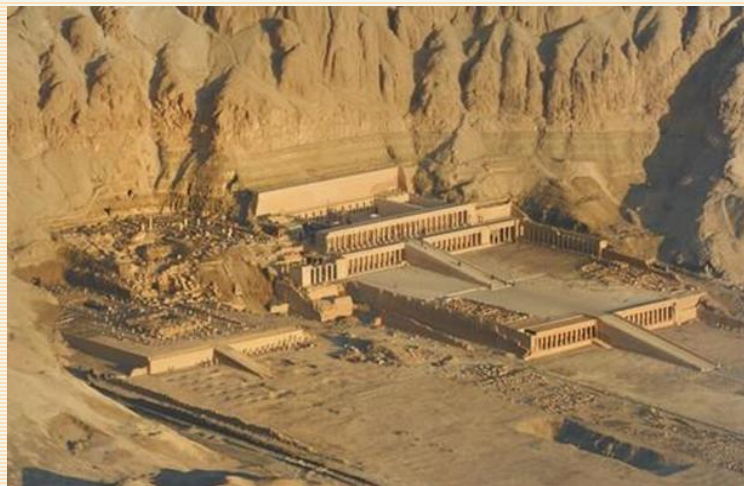
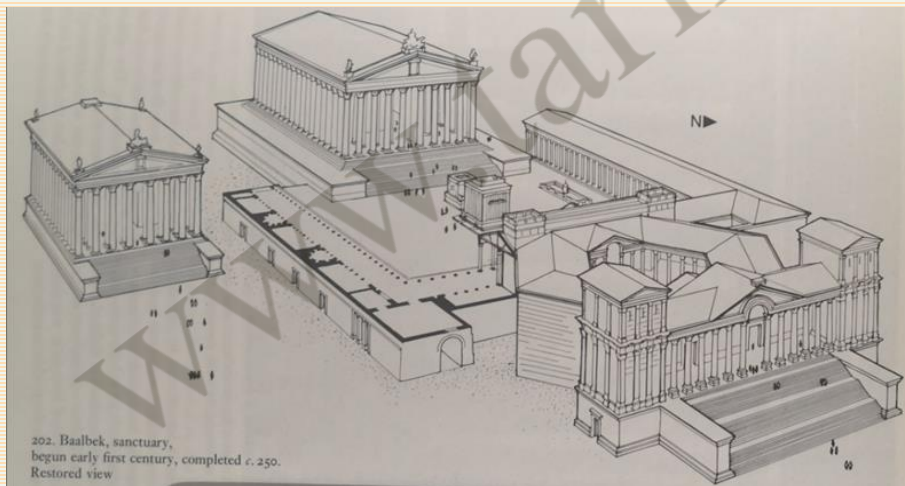
خالق منظر مصنوع با حضور اثر معماری در بستر طبیعت

منظر محوطه ها و مکان های مقدس

بالا: معابد
آزتک
پایین: معبد
هات شپ
سوت مصر و
مجموعه معابد
رومی بعلبک
در لبنان

منظر آرامستان: (از نوع محوطه‌های آیینی)
گورستان تاریخی ارمنه

منظر آوامستان: گورستان عشایر غرب ایران

همراه با بازمانده‌هاک از شیرهاک سنگی که از عناصر آیینی - منظر پردازگی گورستان بوده‌اند

منظر تک درخت : قلوچے - فرهنگے (سرو درخت مقدس ایرانیان)
رجوع کنید به داستان «سرو زرتشت»

سرو ابرقو (ابرکوه)

ایراخ ویج

تقدّم غرس درخت پر کشف کشت دانه ها (خلق منظر سبز برای نیای غیر معیشتی)

برخی نظریه‌های دیرینه‌شناسی متأخر بر این باوراند که انسان پیش از انقلاب کشاورزی در نقاطی خاص به تبع باورها و انجام مناسک، درخت غرس می‌کرده‌است.

عملی آیینی که تداوم آن را در فرهنگ ایران باستان در کاشت درخت سرو می‌بینیم
(چون کاشت سرو که غیر مثمر اما همیشه سبز است، نماد جاودانگی است)

یونانیان برخی بیشه‌ها و غارهای همراه با آب و سبزه را بنابر باورهای خود مقدس دانسته در آن‌ها مراسم آیینی انجام می‌داده‌اند. فضاهایی طبیعی و غیرمصنوع که نام "باغ‌های مقدس" * را یافته‌اند.

احتمال این که در این محیط‌های طبیعی برخی مداخلات انسانی برای مناسب سازی محیط به قصد انجام مناسک صورت گرفته باشد وجود دارد.

*sacred garden

غرس درخت پیش درآمد احداث باغ آیینی؟

غرس درخت پیش از کشف کشت دانه نطفه ایده احداث باغ‌های آیینی است.

این عمل بدون توجه به بهره و محصول درخت، به مثابه نوعی نشانه‌گذاری آیینی بوده است.

باور به درخت زندگی و درختان مقدس شاید محرک کاشت درخت بوده است.

توجه به یک تک درخت یا درختان یک بیشه موجود در طبیعت و پردازش محیط پیرامون آن
برای انجام مناسک
و نیز

غرس درخت بنا به مقاصد آیینی را می‌توان سرآغاز باغ‌سازی آیینی دانست.

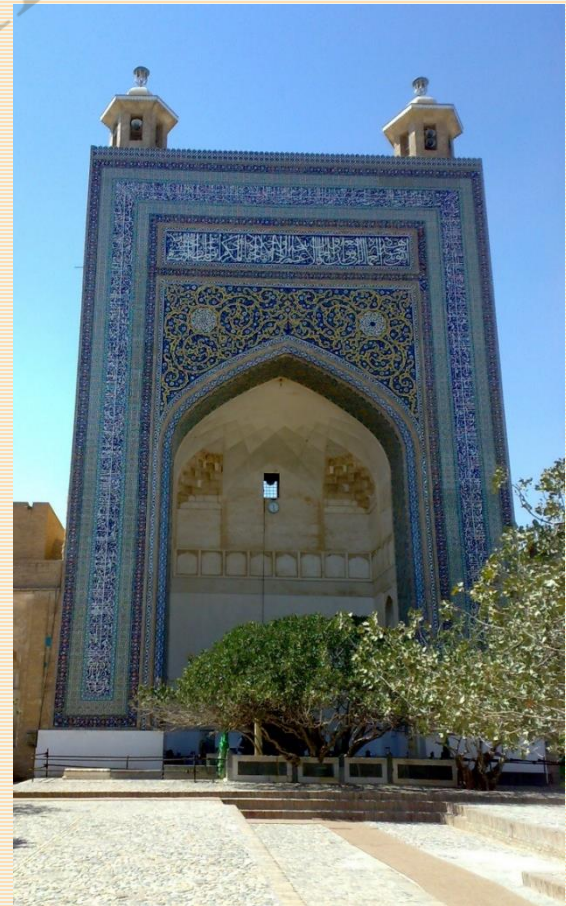
غرس درخت و مقابر پیران در ایران مقبره شیخ احمد جام و مسجد آن

درخت پسته بر روی قبر پیر

غمرسی درخت و مقابر پیران در ایران مقبره شیخ احمد جام و مسجد آن

درخت پسته بر روی قبر پیر

نظریه:

اخیراً کشف شده که انسان پیش از پی بردن به کاشت دانه و عصر انقلاب کشاورزی، بنا بر مقاصد آیینی، با غرس درخت در نقاط خاص، در طبیعت مداخله می کرده، (نوعی نشانه گذاری این بار با درخت).

این فضای درختکاری شده را برخی نخستین باغ‌سازی‌ها نامیده‌اند، یک محیط سبز مصنوع و آیینی که هنوز ارتباطی با محصول برداری و باغ‌داری ندارد.

■ خانم مهوش عالمی می گوید: «پروتوتایپ» باغ ایرانی را می توان تک درختی دانست کاشته شده در کنار چشمه آبی یا مقبره پیری.

درخت و آب را می توان نشانه برکت، حیات و جاودانگی برشمرد که به مکان شأن آیینی می دهند و هم شأنی با مدفن پیر دارند. ضمن آن که باز هم این درخت‌ها نشانه‌اند. (پیش از این که بقعه و مقبره‌ای ساخته شود).

نظریه های متفاوت در تقدم و تأخر باغ سازی و باغ داری

۱- انقلاب کشاورزی < باغ داری < شهرنشینی < هنر باغ سازی

۲- ماقبل انقلاب کشاورزی < باورهای نیایش طبیعت < کاشت درخت مقدس < باغ سازی آیینی

لزوماً این دو سیر خطی وجود نداشته بلکه
صورتی ترکیبی از دو حالت را باید پذیرفت

تفاوت باغ‌سازی و باغ‌داری

بنابر نظریه‌های کلاسیک باغ‌سازی بعد از باغ‌داری و ادامه نظام معیشتی کشاورزی و یکی از دستاوردهای تمدنی در زمانی است که بحث زیبایی و تفرج در جامعه مطرح است.

خانم گوتین از اصطلاحات زیر برای بیان تفاوت باغ‌داری با باغ‌سازی استفاده می‌کند:

Garden- for- use = Garden for utility = Farm- Garden باغ به مثابه مزرعه

Garden – for- beauty= Pleasure Garden = Garden Art باغ به مثابه اثر هنری

خانم گوتین از باغ‌های آیینی در طبقه‌بندی خود یاد نمی‌کند، زیرا در زمان وی اطلاع چندانی از آن‌ها نبود. باغ‌های مقدس یونان باستان نیز ساخته و پرداخته انسان نبودند، اما می‌توان در نظر داشت که از لحظه‌ای که یونانیان عنصری چون درخت یا مجسمه را در آن محوطه قرار دادند نوعی مداخله در طبیعت انجام شد. که محوطه بیشه‌های طبیعی در محل غار یا چشمه‌سار یا آبشاری را برای مناسکی آماده می‌کرد. بعدها این محوطه‌ها را «باغ مقدس» نامیدند.

بنابر نظر دیرینه‌شناسان اولین باغ‌سازی‌های انسان با غرس درخت یا درختان آغاز شده که نه به قصد معیشت و فایده مادی بوده و نه به قصد تفرج یا شکار... می‌توان آن‌ها را در رده «باغ آیینی» جای داد.

فهرست

باغ‌سازی و منظرپردازی در نخستین تمدن‌ها

- ۱- بین النهرین (باغ‌سازی داشت اما انقطاع تاریخی یافت)
- ۲- ایران باستان (باغ‌سازی داشت که تداوم تاریخی و بسط جغرافیایی یافت)
- ۳- مصر باستان (باغ‌سازی داشت اما انقطاع تاریخی یافت)
- ۴- یونان باستان (باغ‌سازی نداشت اما مبدع مفهوم «باغ آیینی» بود و منظرپردازی شهری داشت)
- ۵- روم باستان (باغ‌سازی داشت که تداوم تاریخی و بسط جغرافیایی یافت و منظرپردازی شهری نیز داشت)
- ۶- تمدن سند (نشانه و سند نداریم)
- ۵- چین باستان (باغ‌سازی داشت که تداوم تاریخی و بسط جغرافیایی یافت)
- ۶- تمدن‌های پیش از کلمب (نشانه و سند نداریم)

سه سنت باغ‌سازی جهان

■ جهان ایرانی - اسلامی

■ جهان یونانی - رومی

■ جهان کنفوسیوسی - بودایی (چینی - ژاپنی)

مختصری از مفهوم و پیدایش باغ سازی در جهان باستان

- After the emergence of the first civilizations, wealthy individuals began to create gardens for purely aesthetic purposes.
- Egyptian tomb paintings of the 16th century BC are some of the earliest physical evidence of ornamental horticulture and landscape design; they depict lotus ponds surrounded by symmetrical rows of acacias and palms.

www.tarikhomemari.ir

پایان بخش اول:

پیشینه، تعاریف و نظریه‌ها

تکلیف: یک جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از این مبحث تهیه کنید